Valki László
Kuba, 1962

Ezekben a napokban „ünnepeljük” a kubai rakétaválság ötvenedik évfordulóját. A válságot köztudottan az váltotta ki, hogy a szovjetek 1962 augusztusától a legnagyobb titokban 42 közép-hatótávolságú rakétát és ugyanennyi IL–28-as közepes hatósugarú bombázót szállítottak Kubába, mégpedig atomtöltetek, atombombák és 42 ezer katona kíséretében.

Amikor ezt az amerikaiak észrevették, ultimátumot küldtek Hruscsovnak: ha egy hónapon belül nem távolítja el rakétáit és repülőgépeit a szigetországból, akkor az Egyesült Államok légitámadást indít Kuba ellen. A szovjet vezető végül meghátrált, és kompromisszumot kötött Kennedyvel. Tényleg van mit ünnepelnünk? Hiszen távolról sem ez volt az egyetlen ilyen konfliktus a hidegháború történetében. Csupán egy áldozatot követelt, és alig tizenhárom nap alatt megoldódott, tehát semmiképpen sem volt hasonlítható mondjuk az 1948–49-es berlini blokádhoz vagy a koreai és a vietnami háborúhoz. A legnagyobb veszélyt az emberiségre mégis a kubai válság jelentette.

Ha Hruscsov 1962 októberében ugyanazt a hazardírozó politikát folytatja, mint amely a válság kitöréséhez vezetett, vagy Kennedy saját vezérkari főnökeinek tanácsára hallgat, akkor az észak-amerikai és az európai kontinens jelentős része könnyen (nukleáris) lángba borulhatott volna.

Miért hazardírozott Hruscsov Kubában? Három okból. Először is úgy ítélte meg a helyzetet, hogy küszöbön egy újabb, a Castro-rendszer megdöntésére irányuló amerikai támadás, és azt mindenképpen meg akarta előzni. Számára nagyon fontos volt, hogy Amerika partjainak a közvetlen közelében megmaradjon a szocializmusnak ez a sajátos előretolt állása. Az előző esztendőben a kubai csapatok már kivédték ugyan a CIA által a Disznó-öbölben szervezett akciót, de Hruscsov sejtette, hogy a következő támadás már komolyabb lesz. Jól sejtette. 1962-ben az ügynökség már javában dolgozott az új, Mongoose fedőnevű akció előkészítésén.

Másodszor, a szovjet vezető úgy érzékelte, hogy a nukleáris pálya erősen kelet felé kezd lejteni. Tisztában volt azzal, hogy a szovjet interkontinentális ballisztikus rakéták száma és találati pontossága messze elmarad az amerikai eszközök mögött, emellett nem ismerte az amerikai fölény mértékét sem, ami külön aggodalommal töltötte el. 1961-ben ráadásul arról értesült, hogy az amerikaiak török területen, a szovjet határok közvetlen közelében Jupiter típusú közép-hatótávolságú rakétákat telepítettek.

Harmadszor, gondjai voltak más térségekben is. Ott volt mindenekelőtt Nyugat-Berlin, amelyet az előző évben gondosan körbefalaztak ugyan, de ettől még nem szűnt meg a városnak a keletnémetekre gyakorolt ellenállhatatlan vonzása. Kennedy azonban a legkevésbé sem méltányolta a szovjet vezető aggodalmait. Amikor az U–2-es kémrepülőgép felvételeit látva meggyőződött a rakéták és a bombázók telepítéséről, úgy vélte, hogy drámai módon megnövekedett az Egyesült Államok fenyegetettsége. Míg ugyanis a Szovjetunió területéről felbocsátott interkontinentális ballisztikus

rakéták kereken harminc perc alatt érhették el az amerikai kontinenst, addig ez az időtartam a Kubából indított rakéták esetében alig néhány percre csökkent.

Fél óra alatt még megállapítható a támadás iránya és nagyságrendje, és ha kell, az elnök kiadhatja a parancsot egy nukleáris válaszcsapásra. Ez a néhány percnyi idő azonban még imádkozásra sem lett volna elegendő. Kennedy úgy érezte, hogy a telepítés befejezésével Moszkva számottevő zsarolási potenciálra tenne szert, arra kényszerítve az Egyesült Államokat és európai szövetségeseit, hogy adják fel például Nyugat-Berlint. 1962 októberében persze a felek elvben éppen kvittek lettek volna, hiszen a törökországi Jupiterek stratégiailag ugyanolyan távolságban voltak Moszkvától, mint a kubai rakéták Washingtontól. Kennedy azonban nem tételezte fel, hogy Hruscsov ettől kezdve a fair play szabályai szerint fogja folytatni a nukleáris játszmát. Jól ismerte ugyanis a pártfőtitkár szangvinikus alkatát és nem feltétlenül megbízható karakterét. Ezért mindenképpen el akarta távolítani a szovjet rakétákat Kubából. A vezérkari főnökök egyesített bizottsága egyhangúlag azt tanácsolta, hogy azonnal indítson légitámadást Kuba ellen, majd szárazföldi erőkkel foglalja el az országot.

Ez azonban az elnök szerint szovjet ellenreakciókat válthatott volna ki, például éppen Nyugat-Berlin ellen. Ezért döntött Kennedy a blokád mellett. Tényleg fennállt 1962-ben egy nukleáris összecsapás veszélye? Minden jel szerint igen. A kialakult feszültséget jellemzi, hogy a válság kitörése után az amerikai hadászati rakétaerők készültségét az ötfokozatú skála utolsó előtti szintjére, Defcon (defense condition) 2-re emelték. A Defcon 1 a hadiállapotot jelentette. Ez volt az egyetlen ilyen döntés a hidegháború történetében. Elrendelték továbbá, hogy a hadászati légierő egy része – nehogy a földön egy váratlan csapás megsemmisítse – állandóan a levegőben tartózkodjon.

Arra is utasítást adtak, hogy a nyolc hajtóműves B–52-esek atombombákkal a fedélzetükön a szovjet légtér határai mentén, az ottani radarernyőkön jól kivehető módon járőrözzenek. Hruscsov október 27-én visszakozott. Előzőleg érzelmes hangvételű leveleket küldött Kennedynek, amelyekben tárgyalásokat kezdeményezett, és kompromisszumos javaslatokat tett. A szovjet vezető kész volt kötelezettséget vállalni arra, hogy visszavonja a Kubába szállított atomfegyvereket és azok hordozóit. Cserébe azt várta Kennedytől, hogy garantálja Kuba szuverenitását, közepes hatótávolságú rakétáit pedig ne csak Törökországból, hanem Olaszországból és Angliából is vonja ki.

Ezeket az elnök elfogadta, és megszületett a kompromisszum. (Az amerikai rakéták kivonását nem hozták nyilvánosságra, arról a világ csak hét évvel később értesült. Így 1962-ben mindenki azt hitte, hogy Kennedy totális győzelmet aratott Hruscsov felett.) Október 28-án mindenesetre a válság véget ért, mindenki megnyugodhatott. A válság tizenhárom napja alatt azonban több ízben is hajszálon múlt, hogy nem következett be nukleáris katasztrófa. Amikor október 24-én életbe lépett a blokád, 23 szovjet teherhajó tartott Kuba felé, gyaníthatóan tengeralattjárók kíséretében. A világ lélegzet-visszafojtva figyelte a fejleményeket. Az amerikai felderítés tudomása szerint az egyik szovjet hajó újabb rakétákat vitt magával, egy másik pedig Il–28-as repülőgépeket, szétszedett állapotban.

Az amerikaiak elhatározták, hogy ezeket semmi esetre sem engedik be a kubai kikötőkbe. Fennállt a veszélye azonban annak, hogy a tengeralattjárók megtámadnak egy vagy több amerikai hadihajót, ami szabályos tengeri ütközetet váltott volna ki. Hruscsov szerencsére nagyon óvatosan járt el, ugyanis már a blokád kezdetét megelőző napon parancsot adott a katonai rakományt szállító hajók visszafordítására. Ezt viszont Amerikában nem tudták, és kemény fellépésre készültek. Két nappal később ki is alakult a válság legveszélyesebb helyzete. Egy amerikai romboló felderített egy szovjet tengeralattjárót, és kisméretű, mélyen a víz alatt robbanó töltetekkel a felszínre akarta kényszeríteni. A tengeralattjáró legénysége a robbanásokat szabályos támadásnak vélte. Az amerikaiak nem tudták, hogy a tengeralattjárón atomtöltetű torpedók voltak, azt pedig még kevésbé, hogy indításukhoz nem volt szükség moszkvai felhatalmazásra.

Tűzparancs kiadásához önvédelem esetén elegendő volt a parancsnok és két másik tiszt együttes döntése is. Négy évtizeddel később értesülhettünk arról, hogy a tengeralattjárón nem sikerült egységes döntést hozni, mert a tisztek egyike más véleményen volt. Így az amerikai rombolót nem érte atomtámadás. Ha ez bekövetkezett volna, nem lehetett volna elkerülni a két szuperhatalom közötti nukleáris összecsapást.

Október 27-én is közel járt a világ egy nukleáris konfliktushoz. Egy U–2-es gép szibériai területek fölé „tévedve” azt észlelte, hogy MiG vadászgépek kezdték becserkészni. Védelmére Alaszkából két F–102A típusú harci repülő szállt fel, fedélzetén atomtöltetű levegő-levegő rakétákkal, amelyek indításáról a pilóták maguk dönthettek. Szerencsére az U–2-es időben elhagyta a szovjet légteret, és visszatért a támaszpontjára, és a rakéták bevetésére nem volt szükség.

A helyzet azért volt különösen veszélyes, mert Moszkva könnyen általános amerikai atomtámadásnak vélhetett volna egy kisebb nukleáris robbanást, és akként reagált volna. Egy másik U–2-est ugyanebben az időben a szovjet légvédelem Kuba fölött pilótájával együtt megsemmisített (ez volt az egyetlen bevetés közben történt haláleset). Később derült ki, hogy erre a légvédelem parancsnokának nem volt felhatalmazása. Feltehetően azt hitte, hogy kitört a háború. Súlyos veszélyt jelentett az is, hogy októberben a szovjet haderő Kubában már kereken száz kis hatótávolságú, „taktikai” atomfegyvert is állomásoztatott, amiről az amerikaiak nem tudtak. Ha inváziót indítottak volna a szigetország ellen, atomfegyverekkel találták volna szemben magukat. Kitört volna tehát egy „helyi” nukleáris konfliktus, amely minden bizonnyal gyorsan eszkalálódott volna. Ez ugyan nem történt meg, a helyzet azonban még novemberben is veszélyes volt.

Mivel az USA és a Szovjetunió közötti megegyezés nem terjedt ki a szóban forgó fegyverekre, Hruscsov – a legkevésbé sem fair módon eljárva – át akarta azokat adni a kubaiaknak. El lehet képzelni, hogy az amerikaiak miként reagáltak volna, ha néhány hét vagy hónap múlva felfedezik, hogy mégis maradtak nukleáris fegyverek Kubában. Az erről Castróval tárgyaló Mikojan miniszterelnök-helyettes szerencsére rádöbbent a kockázat nagyságára, és közölte az igencsak neheztelő comandantéval, hogy ezeket az eszközöket is kivonják a szigetországból. Már a válság végén látszott, hogy annak pozitív hozadéka is volt. Mindkét szuperhatalom vezetői megértették ugyanis, hogy a

nukleáris fegyverek semmilyen katonai vagy politikai célra nem használhatók, legfeljebb a másik fél ugyanilyen fegyvereinek az elrettentésére.

Felismerték továbbá, hogy súlyos válságban rendkívüli mértékben megnőnek a kisebb mulasztásoknak és a helyi parancsnokok téves döntéseinek a kockázatai. Végül megértették azt is, hogy a kölcsönös elrettentés körülményei között, ha minimális mértékben is, de kénytelenek egymással együttműködni. Alig néhány hónap alatt megállapodtak a Fehér Házat és a Kremlt közvetlenül összekötő forródrót létrehozásáról, majd megvitatták az atomcsend- és az atomsorompó-szerződés, valamint a világűregyezmény megkötésének lehetőségét. Bármi történt is a hidegháború későbbi szakaszaiban, a felek végig beszélő viszonyban maradtak egymással.

(Első közlés: *Népszabadság,* 2012. október 21.)